

VILLE KIVIMÄKI

Mies, armeija ja vastarinta

Arndt Pekurisen kohtalo kriittisen mieshistorian valossa

Aseistakieltäytyjä Arndt Pekurinen kärsi 1930-luvulla kolme vankilatuomiota. Marraskuussa 1941 hänet kuljetettiin rintamalle ja ammuttiin. Tapaus avaa näköaloja 1930- ja -1940-luvun suomalaisiin miesihanteisiin, armeijaan ja valtiovaltaan. Samalla Pekurisen pasifismi ja sen aiheuttama reaktio ympäristössään tekevät näkyväksi niitä käsityskyvyn ja toimintamahdollisuuksien rajoja, joiden sisään ensimmäisessä tasavallassa sulkeuduttiin.

■ Arndt Pekurisesta (1905–41) on julkaistu useita laajoja tutkimuksia. Erno Paasilinnan kirjoittama elämäkerta *Robkeus. Arndt Pekurisen elämä ja teloitus* käy lähdeaineistoon tukeutuen läpi Pekurisen kohtalon.¹ Jukka Lindstedt on suonut Pekuriselle paljon huomiota väitöskirjassaan *Kuolemaan tuomitut. Kuolemanrangaistukset Suomessa toisen maailmansodan aikana*, ja lisäksi hän on julkaissut Pekurisen ampumisesta artikkelin *Valtio näyttää voimansa – Arndt Pekurisen viimeiset päivät syksyllä 1941*.² Juha Siltala on väitöskirjassaan *Lapuan liike ja kyyditykset 1930* kuvannut Pekurisen kyydittämisen ja häpäisemisen Etelä-Pohjanmaalla syyskuussa 1930.³ Aiemmassa tutkimuksessa ei ole käytetty Lapinlahden mielisairaalan potilastietoja.

Artikkelissani keskityn tapahtumahistorian sijaan tapauksen tulkintaan mieshistorian näkökulmasta. Käyttämäni käsite ”kriittinen mieshistoria” on nimenä suora johdos kriittisestä miestutkimuksesta. Erotuksena muuhun miestutkimukseen kriittinen miestutkimus on luonteeltaan profeminististä ja suhtautuu kriittisesti yhteiskunnan sukupuolittuneisiin valtarakenteisiin, miehisiin käytäntöihin ja mieheksi kasvamisen prosessei-

hin.⁴ Omana lisänään feministiseen tutkimukseen kriittinen miestutkimus pyrkii tarkastelemaan myös miesten keskinäisiä valtasuhteita ja osoittamaan miehisyyden historiallisuuden – sen kulloisenkin sisällön riippuvuuden ajasta, paikasta ja kulttuurista.⁵

Järjen ja vapauden riisto – järjestelmä kieltäytyy dialogista

Marraskuussa 1929 sotilassairaala Tilkan lääkäri Helander anoi potilaana olleelle Arndt Pekuriselle siirtoa Lapinlahden mielisairaalaan mielentilatutkimuksiin. Potilas oli rauhallinen ja sävyisä, hänen käsityskyvynsä oli tolkullinen ilman harha-aistimuksia. Sairausedäilyjen syynä oli ”pähänpintymä”. Siirtoanomuksen kohtaan ”Sairauden synty ja kulku” oli merkitty: ”15/XI sotapalvelukseen astuessaan kieltäytynyt pukeutumasta sotilaspukuun ja suorittamasta asevelvollisuuttaan periaatteellisista syistä.” Sairautta selittävinä lisätietoina Helander antoi seuraavan lausunnon:

”Sanoo olevansa Suomen antimilitaristisen liiton puheenjohtaja ja periaatteensa vuoksi kieltäytyy pukemasta ylleen sotilaspukua ja kieltäytyy myös suorittamasta asevelvollisuuttaan. (Ei pidä kommunisteja vihollisi-

1. Erno Paasilinna (1998) *Robkeus. Arndt Pekurisen elämä ja teloitus*, Helsinki: Otava.

2. Jukka Lindstedt (1999) *Kuolemaan tuomitut. Kuolemanrangaistukset Suomessa toisen maailmansodan aikana*, Helsinki: Suomalainen lakimiesyhdistys, 99, 555–556, 562–563, 566, 604; Jukka Lindstedt (1995) ’Valtio näyttää voimansa – Arndt Pekurisen viimeiset päivät syksyllä 1941’, *Lakimies* 6/1995.

3. Juha Siltala (1985) *Lapuan liike ja kyyditykset 1930*, Helsinki: Otava, 245–247.

4. Englanniksi varsin vakiintuneet käsitteet ovat ”critical study on men” vastakohtanaan ”men’s studies”, joista jälkimmäisen suhde feministiseen tutkimukseen on kielteinen ja jonka sukupuolikäsite on lähinnä essentialistinen, miehisyyden ytimen muuttumattomuutta korostava.

5. Kansainvälisesti keskeisimpiä yksittäisiä teoksia kriittisen miestutkimuksen teoriasta on R. W. Connellin *Masculinities* (1995), Cambridge: Polity Press. Suomessa ensimmäisiä alan julkaisuja oli Jorma Sipilän ja Arto Tiihosen vuonna 1994 toimittama *Miestä rakennetaan, maskuliinisuuksia puretaan*, Tampere: Vastapaino. Uudempi suomalaista tutkimusta esittelevä koelma on Arto Jokisen toimittama *Mies ja muutokset. Kriittisen miestutkimuksen teemoja* (1999), Tampere: Tampere University Press.

Arndt Pekurinen serkkuineen 1930-luvulla. Kansan arkisto.

naan) Ei ole saapunut kutsuntaan v. 1924, vaikka siitä ollut tietoinen. Nyt poliisin toimesta sotaväkeen 15/XI 29.”⁶

Joutuessaan virkavallan kouriin Pekurinen oli 24-vuotias kuljetustyöläinen, juvalaisesta torppariperheestä kotoisin oleva Suomen Antimilitaristisen Liiton puheenjohtaja. Hänet oli pidätetty kotoaan Helsingin Hakaniemestä 15.11.1929 ja kuljetettu Helsingin kutsuntapiirin toimistoon. Siellä hän oli kieltäytynyt riisuutumasta lääkärintarkastusta varten, jolloin hänet oli riisuttu väkivalloin – Pekurisen mukaan käskyllä ”Repikää sen lurjuksen vaatteet rikki.” Hänet toimitettiin Uudenmaan Rykmenttiin Santahaminaan, jossa seurasi uusi lääkärintarkastus. Santahaminassa Pekurinen kieltäytyi sotilaspuvusta ja varusteista, vaikka niitä tarjottiin väkipakollakin. Useiden kuulustelujen ja putkavuorokausien jälkeen hänelle tehtiin

vielä kolmas lääkärintarkastus, jossa sotilaslääkäri V. J. Karvonen kirjasi niskoittelun syyksi epäilyn ”Psychopathia???” Tilkan kautta Pekurinen päättyi Lapinlahteen 26.11.1929.⁷

Rutiininomaisten kokeiden ja tarkastusten lisäksi Lapinlahden lääkärit olivat kiinnostuneet Pekurisen uskonnollisista näkemyksistä, hänen suhteestaan kommunismiin ja vuoden 1918 sotaan. Pekurinen kielsi olevansa kommunisti, mutta sanoi kannattavansa ”oikeaa työväenaatetta”. Vuoden 1918 sota oli ”yksi niitä kansalaisonnettomuuksia, joihin joudutaan, kun olot kiristyvät.” Luterilaista kirkkoa hän piti sotauskontona ja militarismien tukena. Kahden ja puolen viikon tutkimusten jälkeen Pekurinen päästettiin pois Lapinlahden sairaalasta. Toisin kuin aiemmassa tutkimuksessa on esitetty, Pekurinen ei saanut terveen papereita.⁸ Hänelle diagnosoitiin ”constitutio psycho-

pathica gravis”, vakava rakenteellinen persoonallisuushäiriö. Diagnoosin pohjana oli varsin erikoinen kehäpäätelmä, sillä taudin syyksi oli merkitty tutkittavan mielentila, koska hän kieltäytyi astumasta sotapalvelukseen.⁹

Palattuaan Lapinlahdesta varuskuntaan ja vastarinnan jatkuessa Pekurinen lähetettiin Suomenlinnaan ns. kurikomppaniaan. Siellä hänet omien sanojensa mukaan puettiin useampaan kertaan väkivalloin sotilaspukuun. Pakkokeinot eivät auttaneet; Pekurinen riisuutui ja veti päälleen siviilivaatteet heti kun vain mahdollista. Alkoi Pekurisen vankilakierre, jonka aikana hänet tuomittiin kolmeen peräkkäiseen tuomioon – neljäksi, kuudeksi ja yhdeksäksi kuukaudeksi. Kärsittyään kaksi ensimmäistä tuomiotaan hänet kuljetettiin takaisin joukkoyksikkönsä, jossa hän jälleen kieltäytyi pukeutumasta univormuun. Pekurinen vapautui ehdonalaiseen 12.1.1932.¹⁰

Mielisairaaksi ja sotilasrikolliseksi tekeminen oli tapa kiistää Pekurisen selkeästi esittämät aseistakieltäytymisen eettiset ja yhteiskunnalliset motiivit, jotka hän toi ilmi niin lääkärintarkastuksissa varuskunnassa kuin Lapinlahden mielisairaalassakin.¹¹ ”Hullun” kanssa ei tarvinnut ryhtyä tasaverlaiseen dialogiin armeijasta ja asevelvollisuudesta, vaan hänet voitiin työntää marginaaliin ja näin eliminoida uhka, jonka vaihtoehtoinen käsitys miehisyyden ja asevelvollisuuden kytköksestä aiheutti yhteiskunnan poliittiselle, kulttuuriselle ja sukupuolijärjestelmälle.¹²

Astuminen asepalvelukseen – initiaatio kansalliseen miehuuteen

Historioitsija Ute Frevertin mukaan tulevan sotilaan rakentaminen alkaa pukeutumisesta univormuun.¹³ Itse pitäisin ensimmäisenä vaiheena asevelvollisille tehtyä lääkärintarkastusta. Tarkastuksen tehtävänä oli luonnollisesti karsia joukosta fyysisesti asepalvelukseen kelpaamattomat miehet. Kyseessä oli samalla siirtymä siviilistä sotilasviranomaisten alaisuuteen, jolloin myös pojan holhousvastuu – vaatetus ja ruokinta – siirtyi kodilta ja eritoten äidiltä valtiolle. Siviilivaatteiden riisuminen, kehon kontrollointi

ja arviointi sekä sukuelinten tarkastaminen olivat osa miehiseksi sotilaskansalaiseksi muuntumista, palvelukseen hyväksytyt keho voitiin sitten pukea univormuun. Tarkastus, jossa lääkärit asevelvollisia luokitellessaan käyttivät huomattavaa valtaa heitä kohtaan, tehtiin Suomessa vuosina 1918–39 noin 600 000 miehelle.¹⁴

Asevelvollisten lääkärintarkastus on esimerkki miehisyyden ja sukupuolittuneen kansalaisuuden tekemisestä tähän tehtävään

6. Arndt Pekurisen potilastiedot Lapinlahden keskuslaitoksesta, No. 475/1929, Lapinlahden sairaalan arkisto (LSA), HUS.

7. Arndt Pekurisen valituskirjelmä Korkeimmalle Oikeudelle sotaylioikeuden 23.1.1930 antaman päätöksen johdosta, valitus- ja anomusaktit, Ea. 1082 (227/30), Korkeimman Oikeuden arkisto (KOA), KA; Etsivän keskuspoliisin etsivän Kosti Eerolaisen ilmoitus n:o 803/29 Pekurisen pidätyksestä, 20.11.1929, Arndt Pekurisen henkilömappi 2011, EK/Valpo I:n arkisto, KA; Pekurisen potilastiedot, LSA, HUS; Arndt Juho Pekurisen (29.8.1905–5.11.1941) sotilaskantakortti, Sota-arkisto (SA).

8. Lindstedt (1995) 1046; Paasilinna (1998) 59. Lindstedt ja Paasilinna eivät ole töissään käyttäneet Lapinlahden sairaalan potilastietoja. Tuntemattomasta syystä diagnoosi on kadonnut Pekurisen sotilaskantakortista ja hänen on todettu kelpaavan palvelukseen. Muissa Pekurisen henkilötietoasiakirjoissa hänellä ei ole todettu olleen mielisairauksia.

9. Pekurisen potilastiedot, LSA, HUS.

10. Arndt Pekurisen valituskirjelmä Korkeimmalle Oikeudelle, Ea. 1082 (227/30), KOA, KA; Arndt Juho Pekurisen henkilömappi 2.728, kansio Ha 143, oikeusministeriön vankeinhoito-osaston arkisto (VhoA), KA; *Suomen Sosialidemokraatti* 22.12.1929.

11. Pekurisen potilastiedot, LSA, HUS; Pekurisen sotilaskantakortti, SA.

12. Vrt. Jeannette Schmid (1991) 'Die Wahrnehmung des Anderen. Sozialpsychologische Anmerkungen zu Ethnozentrismus und Marginalisierung', teoksessa Marie Theres Fögen (toim.) *Fremde der Gesellschaft. Historische und sozialwissenschaftliche Untersuchungen zur Differenzierung von Normalität und Fremdheit, Ius commune, Studien zur Europäischen Rechtsgeschichte* 56, Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann, 157–158; esimerkki aseistakieltäytyjien patologisoinnista Saksassa 1930–1940-luvuilla ks. Ulrich Bröckling (1997) *Disziplin. Soziologie und Geschichte militärischer Gehorsamsproduktion*, München: Wilhelm Fink, 262–264.

13. Ute Frevert (2001) *Die kasernierte Nation. Militärdienst und Zivilgesellschaft in Deutschland*, München: C.H. Beck, 246.

14. Suomessa vuoden 1919 väliaikaisen asevelvollisuuslain mukaan tarkastuksen tekivät kutsuntatilanteessa kaksi lääkäriä, joista toisen piti mikäli mahdollista olla sotilaslääkäri. Jarl Kronlund (1988) *Suomen puolustuslaitos 1918–1939. Puolustusvoimien rauhan ajan historia, Sotatieteen laitoksen julkaisuja XXIV*, Porvoo: WSOY, 182–185, 434–435.

määrätyssä tuotantopaikassa. Sanattomana toistona sen merkitys kansalaisuuden rakentamisessa ja sen näkyväksi tekemisessä on yleensä tiedostamaton, mutta juuri siksi hyvin voimakas.¹⁵ Lääkärintarkastus rakensii eroa niin siviilin ja sotilaan kuin naisen ja miehenkin välille. Yhteiskunta- ja sukupuolijärjestyksen ytimeen käyvässä rituaalissa valtio ei voinut tehdä kompromisseja oman valtansa suhteen: Pekurisesta tehtiin sotilas ja sotilaslainsäädännön alainen pakolla. Kampppailu paikantui kehoon, sen väkivaltaiseen riisumiseen ja pukemiseen. Armeijaviranomaisten kannalta käsittämätön identiteetti – ”mies, joka kieltäytyi asepalveluksesta muuhun kuin uskonnolliseen ’omantunnonarkuuteen’ vedoten” – pyrittiin tekemään olemattomaksi kontrolloimalla keho ja pukemalla se univormuun. Näin Pekurinen luokiteltiin ”niskoittelevaksi sotilaaksi”.

Univormussa miehisten siviili-identiteettien tuli korvautua sotilasidentiteetillä. Yksityiset kehot puettiin julkisiksi sotilaskansalaisiksi, joiden tuli toimia tämän identiteetin mukaisesti. Simonetta Falasca-Zamponi on tutkiessaan italialaisten mustapaitakulttuuria 1920- ja 1930-luvulla tulkinnut univormun ruumiiseen paikantuvien henkilökohtaisten halujen, nautinnon ja onnellisuuden tukahduttajaksi. Totalitaariselle fasisitihallinnolle elämän yksityinen sfääri oli vihollinen, joka oli voitettava ja alistettava poliittiselle kontrollille. Falasca-Zamponi etenee tästä tulkitsemaan univormuissa näyttäytyneen soturikulttuurin kontrolloimattomien ”naisellisten” massojen haltuunotoksi ja muokkaamiseksi homogeeniseksi ykseydeksi, joka totteli johtajaa. Ajatus lähenee Klaus Theweleitin psykoanalyttistä tulkintaa saksalaisista Freikorps-joukoista ensimmäisen maailmansodan jälkeen; heillä univormuissa ja sotilasjoukoissa ilmeni eheyden säilyttämisen pakko ympärillä vellovan ”naisellisen” kaaoksen ja kumouksen keskellä.¹⁶

Vaikka sekä Falasca-Zamponin että Theweleitin tulkinnat kumpuavat fasisistisesta tai profofasisistisesta tutkimuskohteesta, kansallisen yhtenäisyyden vaaliminen kuului olennaisesti myös porvarilliseen käsitykseen

valtiosta ja kansakunnasta. Suomessa tätä ykseyden vaatimusta tehosti vuoden 1918 kahtiajako sekä kommunismin ja Neuvostoliiton välittömäksi koettu uhka.¹⁷ Suojeluskunnissa ja Lotta Svärd -järjestössä toteutui puhtaan valkoinen, univormuihin puettu ihanne kansakunnasta, mutta myös armeijan harmaat sotilaspuvut kuvastivat unelmaa yhtenäisestä kansasta.¹⁸ Alistuminen armeijalaitoksen valtaan oli vähimmäisvaatimus jokaiselle suomalaiselle miehelle. Tällä oli tietenkin selvä ulko- ja turvallisuuspoliittinen tehtävänsä, mutta se oli myös osa kansakunnan tekemistä olevaksi ja näkyväksi sen omille jäsenille. Kuten Frevert toteaa, asepalveluksesta puhuminen ei ole koskaan pelkkää puhetta turvallisuuspolitiikasta. Se kertoo kansalaisyhteiskunnan itseymmärryksestä, suhteesta väkivaltaan, kansalaisuu-

15. Ks. Ruth Seifert (1993) *Individualisierungsprozesse, Geschlechterverhältnisse und die soziale Konstruktion des Soldaten. Eine theoretische und empirische Studie zur soldatischen Subjektivität und zu ihrer Wechselwirkung mit der Gesellschaft, Sozialwissenschaftliches Institut der Bundeswehr, Berichte 61*, München, 132–134; Kirsti Lempiäinen (2002) 'Kansallisuuden tekeminen ja toisto', teoksessa Tuula Gordon, Katri Komulainen & Kirsti Lempiäinen (toim.) *Suomineitonen hei! Kansallisuuden sukupuoli*, Tampere: Vastapaino, 19–20; samassa teoksessa myös Tuula Gordon (2002) 'Kansallisuuden sukupuolittuneet tilat', 37–38, 40 ja Elina Lahelma (2002) 'Isänmaa, armeija ja tasa-arvo', 205–206, 210.

16. Simonetta Falasca-Zamponi (2002) 'Peeking under the Black Shirt: Italian Fascism's Disembodied Bodies', teoksessa Wendy Parkins (toim.) *Fashioning the Body Politic. Dress, Gender, Citizenship*, Oxford & New York: Berg, 148, 151, 154–157; ks. myös Eugenia Paulicelli (2003) 'Fashion, the Politics of Style and National Identity in Pre-Fascist and Fascist Italy', teoksessa Barbara Burman & Carole Turbin (toim.) *Material Strategies. Dress and Gender in Historical Perspective*, Malden & Oxford: Blackwell Publishing, 174–178, 184–185; Klaus Theweleit (1977) *Männerphantasien 1. Frauen, Fluten, Körper, Geschichte*, Frankfurt am Main: Verlag Roter Stern; Klaus Theweleit (1978) *Männerphantasien 2. Zur Psychoanalyse des Weissen Terrors*, Frankfurt am Main: Verlag Roter Stern.

17. Ks. Siltala (1985) 441–453. Siltala puhuu ennen kaikkea Lapuan liikkeen toimijoiden isänmaa-käsityksestä ja ykseyden tavoittelusta, mutta mielestäni huomiot pätevät laajemminkin valkoiseen, porvarilliseen Suomeen. Tästä ks. Pauli Kettunen (1986) *Poliittinen liike ja sosiaalinen kollektiivisuus. Tutkimus sosialidemokratiasta ja ammattiyhdistysliikkeestä Suomessa 1918–1930*, Helsinki: SHS, 259–262.

18. Ks. Kaarle Sulamaa (1999) *Lotta Svärd– Uskonto ja isänmaa*, Helsinki: Yliopistopaino, 64–65, 69–70, 125–126, 128.

den ihanteista, sosiaalisesta integraatiosta ja sukupuolipoliittisista asetelmista.¹⁹

Suomalaisessakin asevelvollisuusjärjestelmässä ja kansalaisten puettamisessa univormuihin armeijassa, suojeluskunnissa tai lottajärjestössä on nähtävissä valtiokontrollin ulottaminen yksityisimpään sfääriin, kansalaisten kehoon. Sotilaiden ja lottien harmaat asut kuvastivat pidättyvyyttä, itsekontrollia ja uskonnollista hartautta. Tiukasti säädeltyyn asuun peitetyn ruumiin tehtävä oli palvella ja uhrautua.²⁰ Erotuksena lotista sotilaiden ja suojeluskuntalaisten pukuun liittyivät vielä väkivallan konnotaatiot. Univormun kautta niiden kantajat olivat valtion väkivaltamonopolin edustajia ja – vaikkakin tarkasti kontrolloituina – siviiliyhteiskunnan ankarasti sanktioiman tappamisen tabun ulkopuolella.²¹

Pekurisen kohdalla kieltäytyminen univormusta oli keskeinen kysymys niin vuosina 1929–31 kuin talvi- ja jatkosodankin aikana. Vielä rintamalle vietyinä marraskuussa 1941 hänelle tarjottiin mahdollisuutta pelastua, jos hän pukeutuisi sotilaspukuun ja ottaisi aseensa. Juuri ennen teloitusta häntä käskettiin tähän kolmesti.²² Lain mukaan Pekurinen olisi voinut anoa jatkosodan aikana pääsyä aseettomaan palvelukseen, mutta tällöinkin hänen olisi pitänyt kantaa sotilaspukua, mihin hän ei voinut suostua.²³ Pekurisen ankaraa kohtelua olisi helppo tulkita toteamalla, että sotaikäyvä Suomen oli mobilisoitava kaikki voimavaransa eikä yhden yksilön kohdalla voitu tehdä poikkeusta. Pekurinen olisi kuitenkin ollut paljon hyödyllisempi sairaalatyössä, väestön-suojelutehtävissä tai siviiliammatissaan autonkuljettajana kuin vastaanhangoittelevana sotilaana. Loka-marraskuussa 1941 kaikille oli täytynyt olla jo selvää, ettei Pekurisesta hänen vannoutuneen pasifisminsa ja olemattoman sotilaskoulutuksensa vuoksi tulisi edes keskinkertaista sotilasta. Taistelumoraalin ylläpitämiseksi olisi ollut turvallisempaa pitää Pekurinen suljettuna vankilaan kuin tuoda hänet rintamakomppaniaan rivimiesten nähtäväksi.

Tulkintani mukaan sotilasviranomaisten tärkein motiivi Pekurisen kohtelussa olikin vakuuttautua valtiovallan ehdottomasta auk-

toriteetista ja säilyttää eheänä unelma yksituumaisesti taistelevasta, asepuhuisesta kansakunnasta. Pekurisen kieltäytyessä tappaminen oli välttämätöntä armeijan ja kansakunnan omakuvan säilymisen kannalta. Sotilaspukuinen, miehinen keho edusti ideologisesti järjen ja hengen voittoa ”alhaisesta” ruumiillisuudesta ja taistelevan kansakunnan pyrkimystä yhteiseen päämäärään, sen saavuttamisen instrumenttia. Siviilipukuinen Pekurinen häiritsti tätä kuvaa. Hän oli kahlitsematon keho, joka vaaransi sekä isänmaan vapauden että tätä abstraktiota aseellisesti puolustaen saavutetun miehisen autonomian ja identiteetin.²⁴

Pekurisen aatetoveri Tauno Tamme sai nähdä ystävänsä ruumiin Malmin siunauskappelissa ennen hautausta. Hän kertoi tuntemuksistaan seuraavaa:

”Kun arkun kansi oli avattu näin että toinen korva oli saanut niin rajun iskun, että se oli päänsisässä. Hiekkaa oli liimautunut ruhjottuun päähän ja vaatteisiin. Vaatteet. – Niin, Arndilla [sic] oli omat siviilivaatteet päällään. – Silloin minä tulin sisimmässäni riemullisen liikuttuneeksi! Arnd! Sinä voitit sittenkin! – Nyt ei ole enää mitään väliä sillä seikalla miten Sinulle täällä ajallisessa elämässä kävi. Sinä voitit.”²⁵

19. Frevert (2001) 10.

20. Vrt. Mary Vincent (2002) 'Camisas Nuevas. Style and Uniformity in the Falange Española 1933–43', teoksessa Wendy Parkins (toim.) *Fashioning the Body Politic. Dress, Gender, Citizenship*, Oxford & New York: Berg, 168–169, 172–173, 175–176.

21. Frevert (2001) 241–245.

22. Puolustusvoimain pääesikunnan hallintotoimiston ylimääräisen toimistosihteerin Aito Alsin sodan jälkeen laatima tutkintapöytäkirja Pekurisen tapauksesta, T 20106/3(5a.), SA.

23. Olavi Antila (1977) *Puolustuslaitoksen ulkopuolella palvelleiden aseettomien subtautuminen asevelvollisuuteen 1930-luvulla*, painamaton pro gradu, Turun yliopisto: Suomen historia, 145–146.

24. Vrt. Joshua S. Goldstein (2001) *War and Gender. How Gender Shapes the War System and Vice Versa*, Cambridge: Cambridge University Press, 282–283; Victor J. Seidler (2003) 'Men, Bodies and Identities', teoksessa Søren Ervø & Thomas Johansson (toim.) *Bending Bodies. Moulding Masculinities*, volume 2, Hants & Burlington: Ashgate Publishing, 77–80, 83; Sulamaa (1999) 33–34.

25. Lyhennelmä Tauno Tammen puheesta Arndt Pekurisen haudalla 5.11.1977, Arndt Pekurisen henkilömappi, 7, Kansan arkisto.

Pyrkimys Pekurisen haltuunottoon ja määrittelyyn

Pekurisen ja valtiovallan välienselvittely 1930-luvulla tapahtui aikana, jolloin nuori tasavalta vahvasti määritteli itseään ja rakensi suhdetta yksilön, kansalaisen ja valtion välillä. Kansallisen projektin edellytyksenä oli yhteisesti jaettu käsitys todellisuudesta, joka vaati tuekseen käsitteistön ja normiston. Yksilöitymisprosessi kansalaiseksi oli vahvasti sukupuolittunut – naiset ja miehet kasvoivat erilaiseen kansalaisuuteen. Armeijalla oli tärkeä tehtävä kytkeä yhteen miehisyys, kansalaisuus ja asevelvollisuus.²⁶ Pekurisen eettiseen pasifismiin pohjaava vastarinta oli hämmäntävä ennakkotapaus, joka osui poliittisen ja sukupuolijärjestelmän ytimeen ja pakotti rajanvetoon kansallisen normin ja toiseuden välillä.

Aluksi Pekurisen toiminnan taustalla haluttiin nähdä uskonnolliset syyt, jotka oli vielä mahdollista ymmärtää ja sisällyttää valtiovallan hyväksyttävään arvojärjestelmään. Kun Pekurinen kieltäytyi vetoamasta uskontoon, hänet toimitettiin mielisairaalaan.²⁷ Kieltäytyminen astumisesta sotapalvelukseen riitti täyttämään vakavan rakenteellisen persoonallisuushäiriön kriteerit. Myös haluttomuus vihata kommunismia näytti vaikuttavan diagnoosiin. Myöhemmin mielisairauden tilalle tulivat toiset vähätelymuodot, joilla keskustelu ohjattiin pois varsinaisista kieltäytymisen syistä. ”Avutonta” Pekurista kuvattiin ”miespahaksi [jonka] puhetta on mahdoton selostaa asiallisessa järjestyksessä, sillä siitä puuttui alkeellisenkin johdonmukaisuus.”²⁸ Hän oli ”hoopolta vaikuttava” ja ”älyllisesti hyvinkin keskinkertainen henkilö”.²⁹

Viranomaisten ja oikeistolehdistön puheessa hän oli rettelöitsijä, vikuri, niskuroija, huonosti kasvatettu vekara, raukka, asevelvollisuuspelkuri, loiseläjä ja niin edelleen. Pekurisesta rauhanystäväenä, omantunnonmiehenä ja uhrina puhuttiin lainausmerkien kanssa – näiden taustalla nähtiin todellisuudessa piilevän alhaisia ja petollisia motiiveja.³⁰ Tästä oli vain lyhyt matka kommunismiin. Huolimatta Pekurisen selväsanaisista lausunnoista, joissa hän kertoi vastustavansa ääriivasemmiston aseellisen val-

lankumouksen oppia ja kielsi olevansa kommunisti, hänet työnnettiin tähän joukkoon.³¹ Joko hän oli kommunisti ja ”bolsevikikäytyri” tai vähintään kommunistien manipuloima ja harhaanjohtama yksinkertainen hölmö.³² Kommunismin näkeminen tervettä yhteiskuntaruumista hajottavana voimana toimi myös toisinpäin: koska Pekurisen toiminta rikkoi kansallisen yksituumaisuuden, hänen täytyi olla kommunisti.³³

Syyskuussa 1930 Lapuan liikkeen iskujoukkolaiset kaappasivat Ilmajoen varavankilasta varuskuntaan matkalla olleen Pekurisen vanginvartijan käsistä. Pekurinen pahoinpideltiin, häntä peloteltiin pistoolinlaukauksilla ja puettiin väkisin univormuun. Tässä asussa hänet valokuvattiin ja pako-

26. Ks. Ute Frevert (1996) 'Soldaten, Staatsbürger. Überlegungen zur historischen Konstruktion von Männlichkeit', teoksessa Thomas Kühne (toim.) *Männerggeschichte-Geschlechtergeschichte. Männlichkeit im Wandel der Moderne*, Frankfurt & New York: Campus Verlag, 78–84; Karen Hagemann (1998) 'Venus und Mars. Reflexionen zu einer Geschlechtergeschichte von Militär und Krieg', teoksessa Karen Hagemann & Ralf Pröve (toim.) *Landsknechte, Soldatenfrauen und Nationalkrieger. Militär, Krieg und Geschlechterordnung im historischen Wandel, Reihe Geschichte und Geschlechter* 26, Frankfurt & New York: Campus Verlag, 23–24; Seifert (1993) 118–119, 132; Schmid (1991) 152.

27. Pekurisen sotilaskantakortti, SA; Pekurisen valitus sotaylioikeudella 8.1.1930 ja Korkeimmalle oikeudella 26.2.1930, Ea. 1082 (227/30), KOA, KA; Pekurisen potilastiedot, LSA, HUS.

28. Valtiollisen poliisin etsivän ilmoitus n:o 1157, 8.5.1939, 2011, EK/Valpo I, KA.

29. Ilmoitus Pekurisen joutumisesta Santahaminan varuskuntaan ja hänen edesottamuksistaan siellä, al-lekirj. ”R”, 2011, EK/Valpo I, KA; Ilmajoen varavankilanjohtajan Aarno Karin arvio Pekurisesta Ilmajoen nimismiehen toimittamassa kuulustelussa 5.–6.9.1930 liit-tyen Pekurisen kyyditykseen ja häpäisemiseen 4.9.1930, Ilmajoen tuomiokunnan talvikäräjien ptk. 1931 tk II, § 335, liite C, Vaasan maakunta-arkisto (VMA).

30. Ks. esim. varatuomari Ilmari Talvitien puolustuspuhe Pekurisen kyyditsijöille ja varavankilanjohtajan Aarno Karin arvio Pekurisesta Ilmajoen talvikäräjillä 1931, Ilmajoen talvikäräjien ptk. 1931 tk II, § 335, liitteet F ja C, VMA; *Ilkka* 5.9.1930; *Itälehti* 19.2.1930, 23.4.1930 ja 9.9.1930; *Uusi Suomi* 7.9.1930; Siltala (1985) 246.

31. Ks. esim. Pekurisen potilastiedot, LSA, HUS; Arndt Pekurisen ilmoitus Ilmajoen talvikäräjillä 1931, Ilmajoen talvikäräjien ptk. 1931 tk II, § 335, VMA; EK:n etsivän Freedy Kekäläisen ilmoitus 2159/25.10.34 Pekurisen toiminnasta Työväenopiston puhekerhossa, 2011, EK/Valpo I, KA.

32. Pekurisen henkilötiedot, 2011, EK/Valpo I, KA; li-säksi ks. viite 30.

33. Ks. Siltala (1985) 441–442.

tettiin allekirjoittamaan anteeksipyyntö ja lupaus, jossa sanottiin mm. ”Minä Arndt Pekurinen lupaan kunniani ja omantunto- ni rippeiden kautta suorittaa asevelvollisuuteni niin kuin jokaisen isänmaataan rakastavan Suomen kansalaisen tulee se suorittaa.” Lopulta Pekurinen kyyditettiin Seinäjoen juna-asemalle. Univormun hihojen läpi työnnettiin heinäseiväs ja kaulaan ripustettiin häpäisevät plakaatit, joissa luki mm. ”Pekurinen sotaisena!”. Tapauksen oikeuskäsittelyssä syylliset korostivat suorittaneensa asevelvollisuutensa moitteettomasti, ja puolustusasianajaja Ilmari Talvitie painotti syytettyjen isänmaanrakkautta ja uhrivalmiutta puolustaa maataan. Kyyditsijät selvisivät pienillä rangaistuksilla, joiden pääsyyntä oli virkamiehen, Pekurisen vanginvartijan, väkivaltainen estäminen virantöimituksessa.³⁴

Halutessaan häpäistä ja tehdä Pekurinen naurunalaiseksi kyyditsijät tulivat samalla osoittaneeksi toteen oman kansalaisihanteensa. Se oli väkivaltainen ja aseistettu mies, joka vaali univormupukuiseen sotilaan symboloimaa kansakunnan yhtenäisyyttä vaikka omankädenoikeuteen turvautuen. Maltillinen porvaristo eittämättä vieroksui lapualaisten radikaaleja toimintatapoja, mutta sen käsitykset itse ihanteesta eivät olleet kovinkaan erilaisia. Porvarillisen Suomen idealistiseksi omakuvaksi oli noussut univormukuinen reservinupseeri,³⁵ joka tulkintani mukaan piti sisällään itsekontrollin ja auktoriteettikuuliaisuuden kahlitsemaa väkivaltaa ja tappopotentiaalia.

Pekurinen ei silti vielä 1930-luvulla jäänyt yksin puolustamaan omaa aseetonta miehuuttaan. Hänen määrittelynsä ei ollut yksipuolinen, totaalinen prosessi. Sosiaalidemokraattinen lehdistö tuki tai vähintään ymmärsi häntä kiinnittäen huomionsa Pekurisen toiminnassa nähtäviin positiivisiin miesihanteisiin.³⁶ Pekurisen saama kotimainen ja kansainvälinen julkisuus ajoi armeijaa kohti kompromissia kiusallisessa tapauksessa: tammikuussa 1931 Pekurisen kärsittyä jo kaksi vankilatuomiota hänelle tarjottiin mahdollisuutta palvella Suomenlinnan varuskunnan palokunnan puhelinpäivystäjänä siviilivaatteissa. Pekurinen kieltäytyi,

koska katsoi työn olevan sotalaitosta hyödyttävää.³⁷ Suomessa Pekurisen tapaus toi esiin ristiriidan, joka laajemmassa eurooppalaisessa kontekstissa vallitsi porvarillisenationalistisen (ja eritoten fasistisen) militantin miesihanteen ja sosialistisen kansainvälisyyttä ja pasifismia painottavan miesihanteen kesken. Näistä jälkimmäinen tosin alkoi saada yhä vahvempia militantteja piirteitä ääriivasemmiston radikalisoituessa ja toisaalta sosiaalidemokraattien integroitua porvarilliseen yhteiskuntaan.³⁸

Suomessa porvarillinen ihanne dominoi kansallisen omakuvan rakentamista. Kaikki suomalaiset miehet eivät tietenkään sopineet ideaalin sisälle. Miesihanteen vastapuolena olivat toiseuden kategoriat – eräänlaiset vertailupinnat ja varaventiilit, jotka tekivät järjestelmän kestävämmäksi.³⁹ Kun yksilö nousi vastarintaan porvarillisen yhteiskuntajärjestyksen perusteita vastaan, hänet pyrittiin sovittamaan näihin kategorioihin. Pekurinenkin oli siis vuoroin uskon-

34. Ilmajoen talvikäräjien ptk. 1931 tk II, § 335, VMA; Ilmajoen välikäräjien ptk. 1931, § 12, VMA; *Ilkka* 6.9.1930.

35. Henrik Meinander (1994) *Towards a Bourgeois Manhood. Boys' Physical Education in Nordic Secondary Schools 1880–1940, Commentationes Scientiarum Socialium* 47, Helsinki: Societas Scientiarum Fennica, 164–165, 205–207; ks. myös Aimo Reitala (1983) *Suomi-neito. Suomen kuvallisen henkilöitymän vaiheet*, Keuruu: Otava, 124–128. Monografia suomalaisen mies- ja sotilasideaalin rakentumisesta 1800-luvun lopulta toiseen maailmansotaan puuttuu, mutta Åbo Akademiassa FM Anders Ahlbäck tekee aihepiiristä kiinnostavaa tutkimusta, ks. Anders Ahlbäck (2004) 'Där pojkar blir män. Manlighetskonstruktion i finländska tidskrifter för värnpliktiga 1890–1940', *Historisk Tidskrift för Finland* 2/2004, 135–165.

36. Ks. esim. *Suomen Sosialidemokraatti* 22.12.1929, 18.7.1930, 25.1.1931 ja 31.1.1931.

37. Korkeimman Oikeuden päätös 11.6.1931 Arndt Pekurisen valitukseen sotaylioikeuden 26.3.1931 antamasta päätöksestä, henkilömappi 2.728, kansio Ha 143, VhoA, KA.

38. Ks. George L. Mosse (1996) *The Image of Man. The Creation of Modern Masculinity*, New York & Oxford: Oxford University Press, 107–130.

39. Armeijajärjestelmän suvaitsevaisuudesta virallisesta ideaalista poikkeavia ominaisuuksia ja käyttäytymistä kohtaan ja tämän piirteen suhteesta järjestelmän vahvistumiseen ks. Thomas Kühne (1996) ”...aus diesem Krieg werden nicht nur harte Männer heimkehren.” *Kriegskameradschaft und Männlichkeit im 20. Jahrhundert*, teoksessa Thomas Kühne (toim.) *Männergeschichte–Geschlechtergeschichte. Männlichkeit im Wandel der Moderne*, Frankfurt & New York: Campus Verlag, 178–189.

nollisesti ”omantunnon arka”, mielisairas, pelkuri, rettelöitsijä, kommunisti ja typerys. Nämä identiteetit eivät olleet erityisen miellyttäviä, mutta ne oli yhtä kaikki sisällytetty yhteiskunnan ja armeijan kategoriajärjestelmään. Sellaisena ne olivat ymmärrettäviä, ja vaikka näin luokiteltuja yksilöitä halveksittiin ja kohdeltiin kaltoin, saattoi tällainen ”toinen” identiteetti suoda myös rajoitettua turvaa. Jos Pekurinen olisi vedonnut uskonnollisiin syihin, hänen kohtelunsa olisi ollut lievempää.⁴⁰ Kommunistina hänet olisi varmasti vangittu, mutta hyvin epätodennäköisesti ammuttu aseistakieltäytymisen johdosta – ainakaan tällaisesta ei ole esimerkkejä.⁴¹ Uskonnolliset syyt valtiovallan ja armeijan oli mahdollista hyväksyä; käytiinhän sotaa kristinuskon nimissä jumalatonta bolshevismia vastaan. Kommunistit puolestaan olivat selkeitä vihollisia, mutta sellaisenaan myös kategoriajärjestelmään sopivia.⁴²

Viimeisenä sotilaallisen miehuuden vastakategoriana pidän ”akateemista pasifistia”. Hypoteesini mukaan korkeasti koulutetun, yläluokkaisen miehen pasifismi saatettiin ymmärtää (joskaan ei hyväksyä) ideologisena kannanottona, jollaista työväenluokkaiselta Pekuriselta ei suvaittu. Häntä lukuun ottamatta suomalaisen 1920- ja 1930-luvun rauhanliikkeen keulahahmot olivatkin tällaisia ”akateemisia tai sivistyneitä pa-

40. Ks. esim. päämajan komento-osaston kirjelmä N:o 1232/Kom.1/a./16.5.1940 koskien omantunnon syistä kieltäytyviä, T 13577/14, SA; Äänislinnassa 29.–30.8.1942 pidetyn sotatuomarikokouksen ptk, § 17, sotatuomari S.S. Salon alustus uskonnollisista syistä kieltäytyneiden rankaisemisesta, T 20104/4, SA; Antila (1977) 37, 196, 214–215.

41. Kommunisteja koskien lähelle Pekurisen tapaus tulee ns. Pärmin pataljoonan perustaminen, johon sijoitettiin lähes 300 turvasäilössä ollutta kommunistia. Rintamalla suuri joukko ”pärmiläisiä” loikkasi neuvostoliittolaisten puolelle. On hyvin tulkinnanvaraista, voidaanko tässä passituksessa nähdä pyrkimys eliminointiin. Ks. Jussi Nuorteva (1987) *Suomen vankeinhoidon historiaa osa 4: Vangit – vankilat – sota. Suomen vankeinhoitolaitos toisen maailmansodan aikana*, Helsinki: Valtion painatuskeskus, 132–141; Lindstedt (1995) 1063–1064; Kimmo Rentola (1994) *Kenen joukoissa seisot? Suomalainen kommunismi ja sota 1937–1945*, Porvoo: WSOY, 361–364.

42. Ks. Ossi Heinänen (2003) ”*Tunnetusti kommunisti ja kansalatskunto aivan beikko.*” *Kommunismmin pelko ja asevelvollisten poliittisen luotettavuuden kontrollointi 1930-luvun Suomessa*, painamaton pro gradu, Helsingin yliopisto: yhteiskuntahistoria, 130–131.

sifisteja”; esimerkkeinä Arvid Järnefelt, Arvi Grotenfelt, Felix Iversen, Aarne Selinheimo ja Karl Nickul.⁴³ Heidän pasifisminsa oli ”opineiden haihattelua”, mutta suhteellisen harmitonta, kunhan ”kansaa” ei siihen haittaisi. Pekurisen pasifismi oli puolestaan proletaarista ja siksi vaarallista – se toi pelottavasti mieleen vuoden 1918, jolloin osa kansaa riistäytyi eliitin kontrollista ja alkoi itse määrittellä itseään ja tulevaisuuttaan.

Pekurisen ”nimettömyys” ja sen uhka yhteiskunnan koheesiolle

Marraskuussa 1941 Arndt Pekurinen vietiin rintamalle ja ammuttiin. Kyse ei ollut hetkellisestä, sattumanvaraisesta onnettomuudesta, jossa yhden henkilön arvio ja mielipide olisivat johtaneet teloitukseen, vaan pitkällisestä päätöksentekoprosessista, joka eteni aina armeijan päämajaan saakka. Kyse ei myöskään ollut lain ja ohjeiden noudattamisesta, sillä Pekurisen passitus rintamalle oli vastoin päämajan itsensä kesäkuussa 1941 antamia ohjeita ja menettelynä harvinaisen ellei ainutlaatuisen.⁴⁴ Kun päämajan komentotoimisto Helsingin suojeluskuntapiirin aloitteesta antoi määräyksen toimittaa Pekurinen kenttöoikeuden sijaan taistelujoukkoihin, oli selvää, että Pekurinen todennäköisesti kieltäytyisi univormusta ja aseesta ja joutuisi näin tilanteeseen, jossa upseerilla olisi sotilaslakia ankarasti tulkiten oikeus tappa hänet. Käsitykseni mukaan päämaja pesi kätensä itse ampumisesta, mutta määräystä tulkinneet upseerit Helsingin suojeluskuntapiirin esikunnasta etulinjaan saakka lukivat sen hengen – pyrkimyksen Pekurisen eliminoimiseen – rivien välistä.⁴⁵

Pekurinen ei ollut ainut aseistakieltäytyjä jatkosodan aikana, mutta tiettävästi ke-

43. Paasilinna (1998) 36–44, 119–120.

44. Lindstedt (1995) 1056–1063.

45. Vrt. Lindstedt (1995) 1047–1049; Helsingin sk-piirin esikunnan aloite I/2157/D/1e/25.10.1941 Kotijoukkojen esikunnalle, Päämajan creedsanoma N:o 2192/Kom.2/8/sal./29.10.1941 Kotijoukkojen esikunnalle ja Kotijoukkojen esikunnan puhelinsanoma N:o 1821/järj. 1A sal./29.10.1941 Helsingin sk-piirin esikunnalle, T 21402/F3, SA; Everstiluutnantti Matti Ranisen, kapteeni Kalle Ilovaaran ja majuri Ruben Nummen kuulustelut, tutkintapöytäkirja Pekurisen tapauksesta, T 20106/3(5a.), SA.

tään muuta ei ammuttu pasifistisen vakaumuksen vuoksi.⁴⁶ Mielestäni Pekurisen ainutlaatuisen ankaraan kohteluun olivat syynä kaksi tekijää, joita armeijajärjestelmä ei voinut sulattaa, kun sen toimintavapaus saavutti huippunsa vuonna 1941.⁴⁷ Ensinnäkin Pekurinen kieltäytyi millään tavoin tunnustamasta armeijan auktoriteettia, mikä vähimmäisvaatimuksena oli pukeutua univormuun tai luovuttaa päätösvalta asepalveluksesta vapautumisesta sotilasviranomaisille. Sota-ajan oloissa armeija oli joutunut tekemään kompromisseja miehisen sotilasihanteensa ja käytännön realiteettien välillä. Purnaavat, ryyppäävät ja rujot rintamamiehet olivat jotain muuta kuin mistä kansallisesta ylönousemuksesta ja Suur-Suomesta unelmoivat ideologit olivat haaveilleet. Kompromisseista kertovat mm. aseettoman palvelun hyväksyminen uskonnollisista syistä ja joidenkin kapinointitapausten varsin lievä kohtelu.⁴⁸ Tuula Juvonen on tutkimuksessaan havainnut, että myös homoseksuaalisuutta siedettiin joissain rintamajoukoissa.⁴⁹ Mutta kompromisseista

46. Aseistakieltäytyjien ylivoimaisesti suurimman enemmistön muodostivat kolmeen uskonnolliseen lahkoon, Jehovan todistajiin, helluntailaisiin ja adventisteihin kuuluvat kieltäytyjät. Näillä ”omantunnon aroilla” oli ainakin periaatteessa mahdollisuus palvella armeijassa aseettomina, ja osa heistä sai jatkaa siviilityössään. Ehdottomimpia näyttävät olleen Jehovan todistajat, jotka kieltäytyivät univormusta ja kaikesta yhteistyöstä sotaväen kanssa ja joutuivat siksi istumaan rangaistuksensa vankilassa. Antila (1977) 168; Olli Muttilainen (1984) *Kieltäytymisrikoksista Suomessa jatkosodan 1941–1944 aikana*, Aikansa rikos -projektiin painamaton tutkielma, Helsingin yliopisto: oikeushistoria, 28, 46–47; Paasilinna (1998) 183–185.

47. Ks. Lindstedt (1995) 1064–1065; Rentola (1994) 337–338, 347, 349.

48. Ks. Kulomaa (1995) *Käpykaartiin? Sotilaskarkuruus Suomen armeijassa jatkosodan aikana, 1941–1944*, Helsinki: Painatuskeskus, 141–142, 147–148, 171–182.

49. Tuula Juvonen (2002) *Varjoelämää ja julkisia salaisuuksia*, Tampere: Vastapaino, 145–152. Armeija joutui tekemään kompromisseja myös maanpuolustussellisten intressien vuoksi; harkittiin mm. alaikäiseen sekaantumisesta, raiskauksesta ja taposta tuomittujen vankien ottamista palvelukseen. Armeijan miesidealin kannalta kiinnostava on päämajan hallinnollisen toimiston päällikön Paavo Kekomäen lausunto kriminaalivankien sopivuudesta rintamapalvelukseen: ”Ja vaikka onkin myönnettävä, että varsinkin henkeen ja ruumiilliseen koskemattomuuteen kohdistuvista rikoksista tuomittujen joukossa saattaa olla hyvinkin käyttökelpoista rintama-ainesta, on toiselta puolen kuitenkin

huolimatta armeija piti kiinni oman ylimmän auktoriteettinsa tunnustamisesta ennen kaikkea univormun kautta. Tämän auktoriteetin Arndt Pekurinen toiminnallaan kielsi.

Toinen syy Pekurisen kohtalolle oli hänen merkillinen sopimattomuutensa militantin maailmankuvan pohjana olleeseen kategorijärjestelmään. Selvää tietenkin on, ettei hän ollut millään lailla sopiva sotilaskategoriaan eikä etenkään sen ideaaliin. Tämän vastapuolena olivat aiemmin esitellyt kielteiset kategoriat. Pekurista oli kuitenkin vaikea sovittaa uskottavasti näihin luokkiin. Hän kielsi olevansa kommunisti tai toimivansa uskonnollisesta vakaumuksesta. Hänen pasifisminsa ei ollut ”sivistynyttä ja akateemista”, mutta vaikkei hänellä ollut koulusivistystä, mikään typerys hän ei näytä olleen. Hän oli suorittanut neljässä vuodessa kuutta vuotta vastaavan kansakoulun oppimäärän, opiskellut työväenopistossa, sai Ilmajoen varavankilassa ollessaan kiitettävät arvosanat järjestetystä opetuksesta ja myöhemmin vankilassa hänet vapautettiin kokonaan opetuksesta, koska hänellä jo oli riittävät tiedot.

Pekurinen ei ollut työtä välttelevä, vaan sai ahkeruudesta hyvät arviot vankilaviranomaisilta. Rettelöitsijän rooliin hän ei asetunut, koska oli absolutisti, kahden lapsen isä ja käyttäytyi vankilassa moitteettomasti.⁵⁰ Pelkuria tai karkuria hänestä oli vaikea

kin huomattava, että myös monet näistä rikollisista ovat moraalisesti rappeutuneita taikka sitten psykopaatteja, sairasmielisiä henkilöitä, joiden rikoksissa ilmennyt näennäinen maskuliininen voima on itse asiassa ollut vain heikkoutta (”die reizbare Schwäche”) ja joiden on sen vuoksi peräti vaikea sopeutua sotilaalliseen järjestykseen ja kuriin.” Päämajan linnoitusosaston kirjelmä N:o 6480/Lin.1/1d1/27.5.1942, T 20104/5, SA; Majuri Paavo Kekomäen promemoria 21.5.1942, T 20104/5, SA; Kulomaa (1995) 224–225.

50. Pekurisen potilastiedot, LSA, HUS; Ilmajoen varavankilan koulun arvostelulehti 226/30, vangin henkilölehti N:o 7652/1931, Sukevan vankilan johtokunnan lausunto 2.10.1941, vangin nimilehti 273/40, vankilakoulun arvostelulehti 57/1932, Arndt Juho Pekurisen henkilömappi 2.728, kansio Ha 143, VhoA, KA; jäljennös 8.11.1977 päivätystä Aarne Aartte Sundbergin käsikirjoituksesta ”Arndt Pekurisen vankitoverina militarismien sortamina”, Arndt Pekurisen henkilömappi, 7, Kansan arkisto. Ainoa poikkeus, jossa Pekurinen kuvataan rettelöitsijäksi, on Ilmajoen varavankilasta, vangin henkilölehti 226/1930, Arndt Juho Pekurisen henkilömappi 2.728, kansio Ha 143, VhoA, KA.

Arndt Pekurisen hautajaiset Malmin hautausmaalla Helsingissä helmikuussa 1942. Ruumis luovutettiin leski Alexandra Pekuriselle haudattavaksi vasta pitkän kamppailun jälkeen. Kansan arkisto.

tehdä, sillä hän ei talvisodan syttyessä mitenkään yrittänyt vältellä viranomaisia ja pysyi niin väkivallan, vankilatuomioiden kuin lopulta välittömän ampumisenkin edessä järkkymättä linjallaan.⁵¹

Pekurinen oli kävelevä paradoksi, jollaista ei olisi pitänyt olla olemassa. Hänen luonteenpiirteissään oli yhtä aikaa jotain hyvin tuttua ja silti käsittämätöntä. Työtehtiäänä, raittiina ja kunnollisena perheenisänä, joka piti kiinni periaatteistaan horjumatta, hän oli itse asiassa aikansa ihannemies, jollaisia koululaitos ja isänmaalliset kansalaisjärjestöt halusivat kasvattaa.

Syksyllä 1941, kun Pekurinen joutui viimeisen kerran päättämään, ryhtyäkö yhteistyöhön armeijan kanssa, hän oli jo 36-vuotias. Korkean ikänsä vuoksi ja ilman minäänlaista varusmieskoulutusta hänet olisi mitä todennäköisimmin sijoitettu johonkin suhteellisen turvalliseen tehtävään, mikäli hän olisi suostunut pukemaan ylleen univormun ja luopunut ”uhmailusta”. Kotona hänellä oli vähävarainen, kaksilapsinen perhe, joka olisi tarvinnut häntä. Ilmeisesti Pe-

kurinen ei koskaan edes harkinnut tällaista kompromissimahdollisuutta huolehtiakseen perheestään ja pelastaakseen henkensä.

Tässäkin hän muistutti aikansa miesihannetta, jonka tuli kuolemaa uhmaten asettaa periaatteensa, ideologinen kamppailu ja julkinen toiminta perheen edelle. Vain Pekurisen periaate oli väärä – häneltä puuttui valmius aseelliseen maanpuolustukseen, jonka olisi pitänyt itsestään selvästi kuulua tähän kokonaisuuteen. Hän ei kuulunut käsitettyyn ”toiseuteen”, vaan pikemminkin johonkin outoon ja määrittelemättömään luokkaan.

Pohjimmiltaan Pekurisessa oli positiivista identifioitumispintaa niille ”rivimiehille”, joiden varassa maanpuolustuksen nähtiin olevan. Hänessä ilmeisen kunnollinen mies rikkoi sukupuolikonstruktion, jossa miehisyyteen liitettiin sotilaallisuus ja tätä kautta kansalaisuus, auktoriteetti ja johtajuus naisten jäädessä perheen piiriin tai miesten työn tukijoiksi. Tällaisen uuden miesideaalin syntyminen olisi vaarantanut niin militanttiin

miesideaaliin samaistuneiden identiteetin kuin yhteiskunnan sukupuolittuneen työnjaon, jossa patriarkaalinen valtarakenne perusteltiin ainakin osaksi miesten asevelvollisuudella.⁵² Jos kerran kelvollinen mies saattoi kieltäytyä aseista, joutuisivatko armeija-aikanaan mudassa ryömineet ja sodassa henkensä kaupalla rintamalla sinnittelevät miehet naurunalaisiksi? Tätä armeija ei voinut hyväksyä, ja ”uhmailija” oli eliminoitava.⁵³

Sota-ajan sensuurin vallitessa ja Pekurisen ollessa suljettuna vankilaan pelko hänen kaltaisensa esimerkin taistelukuntoa heikentävästä vaikutuksesta oli teoreettinen. Ennen kaikkea se oli abstraktia pelkoa armeijan omakuvan ja sen ilmentämisen yhteiskunnan sukupuolijärjestelmän säilymisestä. Fantasia yhtenäisestä, sotilaspukuisesta kansakunnasta, armeijan ehdottomasta auktoriteetista ja kansallisesta miehisyyden ihanteesta vaativat Pekurisen tappamista.

Pekurisen tapaus ei ollut poikkeuksellisuudestaan huolimatta pelkkä oikku tai häiriö 1930-luvun ja sotien ajan Suomen historiassa. Miehisuus ja sotilaallisuus olivat tuolloin niin itsestään selvästi kytköksissä, että Pekurisen pasifismi ja poikkeava mieskuva näyttäytyivät käsittämättömänä vierautena. Väitteeni on, että äärimmäisenä esimerkkinä aseistakieltäytyjän ampuminen osoitti ne normaalisti näkymättömät ja puhumattomat toimintamahdollisuuksien rajat, joiden sisällä yhteiskunnan jäsenten oli pysyttävä ja joiden ulkopuolella valtio saattoi käyttää kansalaisiinsa jopa äärimmäistä väkivaltaa. Se ei ollut outo poikkeama, vaan looginen seuraus yhteiskunnan valtaperustan, miesten asevelvollisuuden kyseenalaistamisesta. Tämä perusta ilmeni univormuun puetussa sotilaassa. Pekurisen tapauksen ainutkertaisuus ei kerro yhteiskunnan erityisestä suopeudesta vastarintaa kohtaan, vaan mm. tämän esimerkin aikaansaamasta rajojen sisäistymisestä osaksi kansalaisten itsekontrollia.

Ennen kuolemaansa Pekurinen vietti muutaman tunnin teltassa tavallisten rintamasotilaiden kanssa. Hänen kieltäytymisensä motiivit vaikuttivat miehistä vierailta ja hänen otaksuttiin pelkäävän rintamalle joutumista. Siksi sotilaat pyrkivät rohkaisemaan ja tukemaan häntä. Itse teloituksessa tulivat näkyviin valtion ja armeijan käyttämän institutionaalisen vallan ja eliminoimisen rajat käytännössä. Kaksi ensimmäistä miestä, joille komppanianpäällikkö antoi käskyn ampua Pekurinen, kieltäytyivät tehtävästä. Kun kolmas sotilas lopulta ampui, käänsivät muut paikalla olleet tapahtumalle selkäänsä tai kulkivat mielenosoituksellisesti pois paikalta.⁵⁴ Yhdessä vietetty, liki sanaton tuokio teltassa oli rakentanut ihmisten välille siteen, jonka edessä ideologiset kategorisoinnit ja sotaiset miesideaalit menettivät voimaansa. ■

51. Pekurisen teloituksen nähneet todistivat hänen rauhallisuuttaan ja ”kylmäverisyyttään”. Jäljennösote 3. Divisioonan valvontaupseerin viikkokertomuksesta ajalta 2.11.–9.11.1941, Pekurisen sotilaskantakortin liite, SA; everstiluutnantti Matti Ranisen, sotilaspastori Veikko Kontion, korpraali Otto Asiaisen ja sotamies Kaarlo Kinnusen kuulustelut, tutkintapöytäkirja Pekurisen tapauksesta, T 20106/3(5a.), SA.

52. Ks. R.W. Connell (2003) 'Men, Gender and the State', teoksessa Søren Ervø & Thomas Johansson (toim.) *Among Men. Moulding Masculinities, volume 1*, Hants & Burlington: Ashgate Publishing, 15–20; Frevert (1996) 81–84; Goldstein (2001) 251–253, 266, 272–274, 283, 301, 306–309; Seija-Leena Nevala (2002) 'Kansakunta pienoiskoossa – lotta- ja suojeluskuntaperhe', teoksessa Tuula Gordon, Katri Komulainen & Kirsti Lempiäinen (toim.) *Suomineitonen hei! Kansallisuuden sukupuoli*, Tampere: Vastapaino, 93–95, 97–98; Seifert (1993) 118–119, 138–141, 145–148; Nira Yuval-Davis (1997) *Gender & Nation*, London & Thousand Oaks & New Delhi: Sage Publications, 108, 110–111.

53. Ks. Helsingin sk-piirin esikunnan oikeusupseerin Tauno Tirkkosen laatima aloite I/2157/D/1e/25.10.1941 Kotijoukkojen esikunnalle, T 21402/F3, SA.

54. Ryhmänjohtaja Sulo Lepistön, lääkintäkorpraali Antti Seppäsen, sotilaspastori Veikko Kontion, korpraali Otto Asiaisen, sotamies Kaarlo Kinnusen, kersantti Joonas Kivelän, sotamies Kaarlo Takkisen, sotamies Aimo Lämsän ja sotamies Sulo Karppisen kuulustelut, tutkintapöytäkirja Pekurisen tapauksesta, T 20106/3(5a.), SA.